

Biró Zsófia

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ elméleti-történeti tagozatának tagja

A fiúsítás, mint belpolitikai, öröklésjogi és különös női jogi jogintézmény

I. Preambulum a fiúsításhoz

Mint a legtöbb régi jogrendszer, így a magyar is, elsődlegesen a férfiaknak biztosított jogokat, a nőket igen sok szempontból mellőzte, s csak a XX. századtól érvényesültek az emancipációs törekvések. Legalábbis ez a közelmézelés. Dolgozatomban szeretném bebizonyítani, hogy a régi magyar jog igenis gondolt a nőkre, sőt, különös jogaik mellett egy igen sajátos joghelyzetet is tartogatott számukra, köszönhetően az Anjou gondolkodásnak, azon belül pedig elsősorban I. Károlynak, aki csak hatalmát kívánta megszilárdítani az országban, mégis egy rendkívüli intézményt hívott életre, a fiúsítást (*praefectio*).

Ha be akarjuk sorolni a jogintézményt, a nemessé válásnál kell keresgelnünk. Nemessé válni eredeti és származékos úton lehet; eredeti úton általánosan nyeri el a nemességet az, aki azt a királytól kapja, királyi adományként részesül benne, örökbe fogadják, királyi kegyből törvényesítik, ünnepélyesen honfiúvá fogadják, vagy fiúsítják.¹

A *praefectio* lényegében annyit tesz, hogy ha egy nemesnek nem született fiú gyermeke, akkor egy kiválasztott nő rokonát, legtöbbször a lányát nevezi meg örököséként, méghozzá férfiak módjára. Az aktus érvényesítéséhez királyi jóváhagyás szükségeltetett, mivel egyébként az ősi nemesi birtok megszakadás (*defectus seminis*) miatt háramlott volna a királyra, aki így az aktus engedélyezésével jöllehet adományos birtoktól esik el,

¹ Biró Zsófia: Hol éri meg nőnek lenni? Scriptura 2014/1. sz. 65-66. o.

de újabb hívet szerez magának, leginkább a fiúsított lány férjének, vagy leszármazóinak személyében. Tehát az uralkodó eltekintett a háramlástól, a nemesi család birtokban maradt, így kijelenthetjük, hogy a fiúsítás valós királyi adomány (*donatio regis*) és öröklés jogi intézmény is egyben. Ha a fiúsításért folyamodó nemesnek utólag törvényes házasságból fiú gyermeke született, a fiúsítás érvényét veszítette.²

A tanulmány a továbbiakban arra keresi a választ, hogyan nyilvánul meg a jogintézmény *sedes materiája*, mi az indító ok, amely miatt ily kegyet gyakorolt a király, illetve ki, mikor, milyen célt kívánt elérni az intézmény alkalmazásával.

II. A Leányfiúsítás (*praefectio*) esszenciái

A fiúsításnak több célja is volt. A király szemszögéből, hogy a rendkívüli és kivételes kegy gyakorlásával híveket szerezzen, vagy azokat megerősítse, lényegében saját hatalmának megszilárdítása. A nemes apa vérvonala továbbvitelének megvalósítását látta az intézményben: birtokai így nem háramlottak vissza a Szent Koronára, hanem lányára, rajta keresztül pedig fiú unokáira szálltak. Ha a fiúsítást nem az apa, hanem a leány jegyese, férje kérte, akkor arra következtethetünk, hogy a férj a király kegyeltjeinek egyikeként, felesége révén közvetetten részesült az adományban, illetve a szívességért cserébe maga a király várta el a hűséget.

Tehát a család és az utódok szempontjából a jogintézmény lényegi eleme, hogy a fiúsított nő gyermekei, mivel anyjuk jogilag férfi nemes, nemessé lesznek, anyjuk után öröklik a nemességet.³ Így a királyi kegyből következőleg a birtokok a család kezén maradnak. Egyértelmű, hogy a kor Magyarországon a birtok volt minden, a nemesség és a hatalom alapja. Nem csak presztízs, megélhetés, hanem a család fennmaradásának elengedhetetlen kritériuma. A fiúsítás segítségével nagyobb eséllyel elkerülhették az esetet, miszerint nincs örököse a családnak, és magszakadás következik be. Így, hogy a fiúsított nő gyermekei minden esetben nemessé lesznek, főleg ha még

² Czövek István: Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások – Első könyv: A' Személylekről. Pest 1822. 145-148. o.

³ Alsóviszti Fogarasi János: Magyarhoni magányos törvénytudomány elemei. Pest 1838-1839.

fia is születik, nagy valószínűséggel a család jövője, vérvonalának folyamatossága biztosítva van, nem kell tartani a megszakadástól.

Egyéb, a nők által jórészt ki nem használt előnyökkel járt, ha valaki jogilag férfi nemessé lépett elő. A *praefecta* elvileg azonos jogokkal rendelkezett, mint egy férfi nemes, s néhányban közülük – a jogintézmény lényege miatt nem volt kérdéses – a nemes hölgyek gyakorlatilag is részesültek, úgy mint: nemesi birtokszerzés, nemesi cím viselése, nemesi címer viselése, és nemesi tisztség viselése. A következő jogok szintén megillették őket, de a gyakorlatban nem éltek velük: közgyűlésen, országgyűlésen való megjelenés (fiúsított nemesek képviselőt/követet küldtek maguk helyett); adómentesség, ugyanis a nemes a vérével adózik, ha támadás éri az országot: honvédő háború (országhatáron kívülre az 1222-es Aranybulla értelmében nem köteles menni). Ez a jog kicsit nehezen megfogható, valószínűleg ilyen esetben a fiúsított nemes katonákat küldött ugyan, de ő maga nem vett részt a nemesi felkelésben. Nem lehet szabadságától megfosztani törvényes bírójuk ítélete nélkül (a nemes bírója pedig a király), továbbá csak tettenérés esetén lehet letartóztatni a következő esetekben: szándékos emberölés, rablás, útonállás, erőszakos közöszlész (női elkövető nem nagyon fordult elő), gyújtogatás, végül, de nem utolsósorban lopás esetén (1841-től váltó hamisítás miatt is).⁴

Tulajdonképpen a fiúsított nemes nőnél már csak az ország főméltóságai és a király rendelkezett több joggal.⁵ A jogintézménnyel kapcsolatos megállapításaink összegzéseként elmondhatjuk, hogy a fiúsított nőnél az összes, magyar nemesre vonatkozó jogok beállnak, nemre való korlátozás nélkül, ugyanis, mint azt már említettem, jogilag a fiúsított nő férfinak tekintendő (kivéve házasság jogi szempontból).⁶

III. Az első fiúsítás és regényes háttértörténete

1332. Az év, amikor Károly Róbert véghezvitte a történelem első fiúsítását.

⁴ Biró: i. m. 67. o.

⁵ Biró: i. m. 69. o.

⁶ Biró: i. m. 70. o.

„[...] *De prelatorum baronumque nostrorum consilio et consensu, provida deliberatione prehabita, prefatam dominam Margaretham...cui domine licet de iure naturali atque positivo hereditas deberetur paterna, tamen quia huic iuri repugnat observata ab antiquo regni nostri Hungarie consuetudo, que non nisi masculinum heredem in patriam hereditatem succedi permittit, non obstantibus huiusmodi consuetudine statuto sive dispositiva ordinatione, de speciali maiestatis nostre gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificentia principali in verum constituimus heredem et instituimus eam inter generationem suam Nadasd nuncupatam paterne hereditatis legitimum successorem, totam ipsorum Ladislai et Dyonisii paternam hereditatem, universas possessiones...dedimus, statuimus, donavimus et contulimus in perpetuam hereditatem.*”⁷

„[...] Főpapjaink és báróink tanácsából és hozzájárulásával, miután előrelátó elhatározásra jutottunk, az előbb említett Margit úrasszonyt, László ispán leányát, kegyeltünk és hívünk, Magyar Pál mester hitvesét, mely úrasszonynak, jóllehet a természetjog és az írott jog alapján megilletné az atyai örökség, mégis mivel e joggal ellenkezik országunk, Magyarország régtől követett szokásjoga, amely csak férfi örököszt engedti az atyai örökségben örökölni, az efféle szokásjog nem akadályozván, végzéssel vagy rendelkező rendelettel felségünk különös kegyéből és a királyi hatalom teljességéből igazi örökössé tettük László és Dénes javaiban.”

Említett év november 8-án I. Károly Nadasd nembeli László leányát, Margitot atyja örökségében „igazi” vagyis férfi örökössé tette meg, mert 1316-ban a Kőszegiek kiirtatták a Nadasd nembelieket, s csak Margit maradt életben. 1332-ben, akkor már Magyar Pál feleségeként, a király privilégiumában jelentette ki a szóban forgó nemes

⁷ Georgius Fejér (ed.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I-IX. Budae 1829-1844. VIII/3. 592. o.

asszonyról, hogy apja minden birtokát úgy örökölheti, mintha fiú lenne. Ez a szokásjoggal merőben szembe ment, de a király hatalmának teljességével érvelt (*plenitudo potestatis*), ami ezt lehetővé tette.⁸

Vajon miért cselekedett így, a szokásjoggal tökéletesen ellentétben az uralkodó? Ahhoz, hogy a kérdésre a választ megtaláljuk, szükségünk van egy kis történeti áttekintésre.

Az Árpád-ház férfiágon történő kihalását követően egyre nagyobb területek kerültek befolyásosabb bárók kezére, akikről már-már kiskirályként beszélhetünk. Terület- és hatalomvágyuk pedig csak egyre nőtt. Ez az interregnum időszaka (bár király az éppen akadt, csak több a kelleténél).

Az egyik legerősebbnek a Héder nemzetség kőszegi ága bizonyult, Vas megyei központtal. Ezen ág gyökerei IV. Béla Henrik nevű bánjáig vezethetőek vissza. III. András megpróbálta a nádori, tárnokmesteri és szlavón báni tisztséggel lekenyerezni a Héder nembeli Kőszegieket, de nem járt sikerrel, sőt, a kinevezések által csak még nagyobb hatalmat adott a kezükbe (Kőszegi János nádor).

Egy másik nagy hatalommal bíró kiskirály, Csák Máté, 1301-re nádori címmel uralta Észak-Magyarországot (Vág menti Trencsén), egy másik Csák nemzetségbeli, Ugrin, pedig a Dráva, Száva vidékét. Északkeleten Aba Amadé, a Tiszántúlon a Borsa nemzetség „trónolt”. Somogy megyében Kőszegi János öccse Henrik bán volt a tartományúr, mely tény az első fiúsítás tárgyalásánál lesz releváns.⁹

Ilyen körülmények között próbált trónra kerülni Károly Róbert: kezdetben jóformán csak a horvát tartományúr és a nápolyi királyság hűbérura VIII. Bonifác pápa támogatta. 1301-ben Esztergomban meg is koronázták magyar királlyá, de nem a Szent Koronával és nem Székesfehérváron, amelyek viszont a koronázási rend szigorú kritériumai, így sokan nem ismerték el királyuknak. Ráadásul a kiskirályok ragaszkodtak hozzá, hogy a király választás útján legyen azzá, aki. A tartományurak a cseh Vencel (László király) mellett tették le voksukat. Meg is koronázták, de nem az esztergomi, hanem a kalocsai

⁸ Fügedi Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. Budapest 1986. 251. o.

⁹ Engel Pál: Szent István Birodalma. Budapest 2001. 108-109. o.

érsek közreműködésével, mely ismét nem illeszkedett a koronázási rendbe, így Károly szemrehányást tehetett, s visszavonult kevés hívei egyikéhez, Csák Ugrinhoz.

A két király uralkodásával egyetemben megindult híveik közötti harc. A Kőszegiek átpártoltak Vencel oldalára és rövid idő alatt elfoglalták az egész Dunántúlt. Károly oldalán Csák Máté hódított el hatalmas területeket az északi vidékeken. Végül hosszú, véres harcok árán Károly és hívei kerültek ki győztesen, ugyanis VIII. Bonifác közbenjárására a magyar püspökök mellé álltak, továbbá Károly anyai ági nagybátyjai, Albert német király és Rudolf osztrák herceg nyomására a bárók többsége szintén Károly mellett sorakozott fel.

Válaszul a cseh király, jogosan féltve fiát, Vencelt, gyorsan haza menekítette a Szent Koronával együtt, ami rövid úton Ottó bajor hercegnél landolt, akit csak a Kőszegiek támogattak, s ez vajmi kevésnek bizonyult. Őt is megkoronázták, de két püspök és nem az esztergomi érsek, így ismét nem megfelelő módon ment végbe a ceremónia. 1307-ben Kán László Erdélyben elfogta és hazaküldte, a koronázási ékszereket pedig magánál tartotta. Immár csak Károly maradt az országban, félig-meddig legitim királyi címevel. 1307-ben legfőbb hívei, Aba Amadé, Borsa Kopasz, Csák Ugrin és még néhány főúr királyukká kiáltották ki.

1308-ban a maradék ellenálló főúr meggyőzésére ismét egyházi segítség érkezett, a pápa elküldte egy bíborosát, aki meggyőzte Csák Mátét és a Kőszegieket, hogy hódoljanak be, sőt, bár nem a szabályok szerint, de ő is megkoronázta Károly Róbertet. Sajnos még ez sem volt elegendő és Károlynak még két hosszú évet várhatott hűn áhított hivatalos királyi címére. A Szent Korona Szokásjoga igen erősen élt az országban, így a legitimáláshoz tartani kellett a formát. A bíboros nagy nehezen rávette Kán Lászlót a koronázási ékszerek kiszolgáltatására, majd 1310. augusztus 27-én minden elvárásnak megfelelően megkoronázták I. Károly Róbertet, úgy, ahogy illik: Székesfehérváron, az esztergomi érsek, a Szent Koronával. Ezzel a mozzanattal véget ért az interregnum és kezdődött az újabb háborúskodás.

I. Károly próbálta tartani az egyensúlyt tartományurai között, de a királyi és egyházi javak visszaszolgáltatását követelte, továbbá, hogy a tartományurak ne kényszerítsék szolgálatukba a területükön élő nemességet. A konfliktus elhúzódó belháború sorozatba

torkollott. Elsőként Csák Mátéval küzdött meg a király, majd Észak-keleten folytak a harcok, ahol sajnos Károly Aba Amadéra, annak halála miatt, már nem számíthatott. Csák Máté is seregeket küldött, így került sor az első nagy ütközetre, a rozgonyi csatára, 1312-ben, ahol Károly Róbert és hősies serege kerekedett felül.

Csák Máté legyőzéséhez azonban további eszközök kellettek, így a király nyugati rokonaihoz és a cseh királyhoz fordult segítségért, ám ekkor már (1314) az ország bárói is megtagadták tőle támogatásukat, melyre a király hűtlenségük kinyilvánításával és tisztségeik elvételével reagált. Károly megkezdte kétségbeesett harcát királyságáért. Lovagjaira, az elhunyt Csák Ugrin területeire, valamint az egyházra és nyugati kapcsolataira támaszkodva csodával határos módon tartományról tartományra visszaszerezte országát, ráadásul minden egyes sikere után egyre többen csatlakoztak hozzá.

Károly a Kőszegiek ellen vívta a harcot, amikor a Borsák felrúgták a békét és szövetkeztek ellene. A lázadást gyorsan leverte, Aba Amadé fiaival együtt. Ismét Csák Máté ellen folyt a harc, miközben Kőszegi András behódolt. Kőszegi János viszont még ellenállt, s András is újra csatlakozott rokonához.

Erdély sorsát Szécsényi Tamás vajda döntötte el, amikor Kán László fiait is a király előtti meghajlásra kényszerítette. Már csak Csák Máté maradt hátra. Azonban mielőtt még Károly cselekvésre szánhatta volna el magát, Csák Máté meghalt, utód híján pedig uralma felszámolódott. 1323-ra beállt a nehezen kivívott béke.¹⁰

Károly hatalomra jutásának története meghatározta kedvezményezettjei körét, melyből később az új bárói réteg is kikerült. Míg az előző bárói réteg tagjai vagyonukra és származásukra támaszkodtak, addig az új Károlytól kapta a hatalmát, így hűek maradtak hozzá. Ilyen volt Szécsényi Tamás is, aki az ország második leghatalmasabb urává lépett elő, s akiről a későbbiekben majd bővebb szó esik.¹¹

Ha tüzetesen megvizsgáljuk a hatalmi harcokat, láthatjuk, hogy a Vas megyei Köcski Sándor nemes és sógora, Nádasd nembeli Gersei László, Károly híveinek vallották

¹⁰ Engel: i. m. 112-115. o.

¹¹ Fügedi: i. m. 195. o.

magukat a Kőszegiek közvetlen szomszédságában. Meggondolatlanságukért 1316-ban a Kőszegiek szabályosan lemészárolták a Gerseieket, csak Gersei Margit maradt életben, akit dajkája menekített meg, s ezek után nagybátyja, Köcski Sándor országbíró vette szárnyai alá, majd juttatta be az udvarba, ahol összeismerkedett Magyar Pállal. Köcskinek csak egyes birtokai veszttek oda, de revánsként három év múlva a királyi sereg vezéréként szétverte a Kőszegiek hadát.¹²

1332-ben érkezett az a történelmi pillanat, amikor Károly fiúsította Margitot apja, Gersei László és nagybátyja, Dénes birtokaiban. Az aktus több okból is határozottan Károly hatalommegszilárdítási-politikáját szolgálta. Első ízben, mert kiirtott híveinek egyetlen élő rokonát tette meg örökösül azok javaiban, nem pedig más idegent, lekötelve így a kedvezményezettet, s még inkább annak férjét. Másod ízben, mert a szóban forgó férj nem volt más, mint Magyar Pál. A király egyik kegyeltje, aki egyébként a mézárást követően 1324-ben már kikérte egyszer magának Gersei László és Dénes Szent Koronára háramlott birtokait, melyeket meg is kapott, ám perlekedés okán birtokának megerősítését érezte szükségesnek, ennek tökéletes eszközét pedig Margit feleségül kérésében látta meg, igen jó érzéssel. Margittal kötött frige után pedig kérte I. Károlyt, hogy tegye meg feleségét férfi örökös nélkül elhunyt apja és nagybátyja birtokaiban,¹³ mely kérésnek a király eleget tett.

IV. A fiúsítás virágkora, avagy egy I. Lajos belpolitikáját szolgáló jogintézmény

I. Károly halálával fia, Nagy Lajos lépett a magyar trónra, aki újra felfedezte az intézményt és rendszert csinált alkalmazásából. A király folyamatos háborúi miatt sok hős nemes lelete halálát a csatákban, olykor egész családok, vagy azok utolsó férfi tagjai már soha nem tértek haza. Így történt ez Zára ostroma alatt is. I. Lajos 1346. május 1-jén megindult a velenceiek által ostromolt Zára felmentésére, ahol pontosan két hónap múlva, július 1-jén egyértelművé vált, hogy nem győzhet, ezért visszavonult. Zára támogatás nélkül maradt és az év végén megadta magát Velencének.

¹² Fügedi: i. m. 238-239. o.

¹³ Holub József: A fiúsításról. Különlenyomat a Dr Klebersberg Kuno-Emlékkönyvből. 1925. 309. o.

Az ostrom során hősi halált halt Harsendorfer Ulving, aki vére utolsó cseppjéig küzdött a magyar király oldalán, ezért Lajos az otthon maradt egyetlen leány testvért, Erzsébetet, a család utolsó tagját rendkívüli és különös királyi kegyből fiúsította, „igazi örökössé” tette 1347-ben, s ezt Erzsébet kérésére 1353-ban megerősítette:

„[...] A nemes Erzsébet nevű úrasszony, hűséges hívünk és kegyeltünk, Konya mester, udvarunk vitéze, tudniillik a nagyságos férfiú, Tamás egykori erdélyi vajda, most udvarunk bírója (országbírónk) fiának a felesége, néhai Harsendorfer Ulving mester nővére felségünk jelenlétére eljőve, bemutatta nekünk bátyja, e néhai Harsendorfer Ulving, tudniillik Ecseg nevű vára összes birtoka és tulajdona felől szerkesztett levelünket, [...] kérvén felségünket, hogy [...] adományát és tulajdonát, amit számára tettünk, kegyeskedjük elfogadni, megerősíteni és hatályban tartani.”¹⁴

Az oklevél bevezetéséből kitér, hogy nem feltétlenül csak a dicső tett vitte arra a királyt, hogy fiúsítsa Erzsébetet. A nemes asszony ugyanis Lajos egyik leghatalmasabb bárója, Szécsényi Tamás fiának, Konya mesternek a felesége. Aki egyéb iránt szintén a király kegyeltje. Itt is felszínre kerülnek az Anjouk belpolitikai törekvései, mely hatalmuk megerősítésére szolgált, báróikon keresztül.

A fiúsító levél formáját kialakítva, Nagy Lajos Harsendorfer Ulving érdemeinek felsorolásával indokolja a szokásjoggal szembemenő fiúsítási aktust. Igen színesen írja le az érte harcolt és meghalt nemes elestét, mely nem maradhat megfelelő elismerés és jutalmazás nélkül:

„[...] néhai Harsendorfer Ulving mester hűséget és érdemes engedelmességet számoszor tanúsítván és fordítván és kiváltképp mégis erőszakos halála miatt, ami királyi méltóságunk dicsősége végett hadjáratunkban, „oroszlán bátorságával felvértezve” Zára városa előtt következett be. [...] vére ontásával férfiasan küzdvén és különböző életveszélyes sebeket szerezvén, tulajdon véréből izamosan felségünk szemei előtt rogyott össze, tetszésünkre érdemessé vált, [...]”¹⁵

¹⁴ Georgius Fejér (ed.): i. m. IX/2. 206. o.

¹⁵ Georgius Fejér (ed.): i. m. IX/2. 206. o.

Ebből is látszik, hogy az uralkodó híve szolgálatait jutalmazza az adománnyal, tehát afféle ellenszolgáltatás, melyért cserébe további szolgálatot és hűséget (*fidelitas*) vár. Ha pedig a király mindezt ellenszolgáltatás nélkül nyújtja, akkor jutalmaz, vagy kötelezettségérzetből teszi, esetleg új híveket szerez.¹⁶ A Harsendorfer Ulving és testvére Erzsébet esetében vegyes a helyzet: I. Lajos ugyan szolgálatért cserébe adományoz fiúsítás jogcímen, de kötelezettségérzetből is teszi, mert elhalt híve egyetlen élő rokona nem maradhat kárpótlás nélkül, és még hívét, Konya mestert is jobban lekötelezi. I. Lajos királyi kegyét gyakorolva megerősítette Harsendorfer Erzsébetnek adott fiúsítási levelét, s elrendelte annak iktatását.

Visszatérve a király érdekét szolgáló belpolitikához, érdemes kicsit jobban megvizsgálni a családi hátteret. Harsendorfer Erzsébet felesége a Kacsics nembeli Szécsényi Miklós, vagyis Konya mester¹⁷ volt, aki 1330 és 1342 között a király főétekfogójaként működött, majd 1346-ban Sáros és Nógrád ispánjaként szolgált. 1354-ben gömöri, 1360-tól 1362-ig pozsonyi főispán.¹⁸ Tisztségeiből kitűnik, hogy I. Nagy Lajos egyik kegyeltje, s így már érthető, hogy amikor a fiúsítás iránti kérelem benyújtása megtörtént a király felé, az nem habozott eleget tenni a kérésnek. Sőt, Konya mester az ország második leghatalmasabb birtokosának, Szécsényi Tamásnak az egyik fia. Szécsényi szintén az Anjouk egyik kivételes kedvencei közé tartozott; 1301 után rokonaival ellentétben Károly Róberthez csatlakozott a harcokban, részt vett a Rozgonyi csatában is. Nem csoda hát, hogy 1318-ban a király bizalmasaként tűnik fel, s ő megy leánykérőbe is. 1330-ban aradi, csongrádi, 1340-ben nógrádi ispán. Ő követte Nekcsei Dömötört a tárnokmesteri poszton.¹⁹ I. Károly a visszaszerzett várakból a legtöbbet neki juttatta, így Szécsényi az ország második legnagyobb magánvagyon birtokosává lépett elő. (Hasonló

¹⁶ Béli Gábor: Érdemek és adományok. Jura 1996/1. 19. o.

¹⁷ Konya fiai közül ketten is betöltöttek országbírói tisztséget, Simon nevű fia még ajtónállómesterként is szolgált. Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest 1976. 188. o.

¹⁸ Bertényi: i. m. 110. o.

¹⁹ Bertényi: i. m. 108. o.

mennyiségben csak Lajos kedvencei, a Lackfiak részesültek.)²⁰ Báró, majd erdélyi vajda, ispán, végül 1349-től országbíró lett 1354-ben bekövetkezett haláláig.²¹

A Szécsényi család népszerűségét igazolja, hogy másik fia, Milós, egyházi pályára lépett, először préposti, majd kétszer püspöki tisztséget töltött be. A Szécsényiek a század végén az ifjabb Garai Miklós körül csoportosuló főúri ligához tartoztak.²²

Tovább fokozva a hatalmi és nemesi viszonyokat, még egy házassággal is fűszerezhető az eset, miszerint Nagymartoni Pál öccse, Lőrinc, Harsendorfer Ulving egyik lányát vette feleségül, „akinek másik lányát Szécsényi Kónya vette el, így közvetett kapcsolat alakult ki Károly leghatalmasabb bárója Szécsényi Tamás, és leghosszabb ideig szolgáló országbírója között.”²³

Szép sorjában követték egymást I. Lajosnál a fiúsítások, részben azért is, mert ritkán háramlott vissza birtok a királyra, így a jogintézmény bevált eszköznek bizonyult e hiány pótlására.²⁴ Tökéletesen élt a fiúsítás adta politikai lehetőségekkel, s jutatta egyre több birtokhoz az Anjou-hű arisztokráciát, alakítva ezzel az udvar köreit. A királyi udvarban apródok, ifjak, lovagok és vitézek szolgáltak, s itt kaptak helyet az uralkodó bárói és főpapjai is.

Az Anjouk új vezetői rétegük megerősítésére, hűségessé tételére, lekötelezésére tettek eredményes próbálkozásokat; az aktus a belső kör bevett jutalmazási módszerévé vált, szoros királyi kötések kialakítására szolgált.²⁵ Ugyanakkor az Árpád-kori arisztokrácia sem tűnik el, s ez arra enged következtetni, hogy köreikben a területeik megtartására képes, jó szervezői készségekkel megáldott nemesek helyezkedtek el. Az a család viszont, amelyik ez idő tájt kikerül az arisztokrácia belső köreiből, nagy valószínűséggel már nem fut be olyan karriert a történelem során, amire egyébként lehetősége lett volna. Károly Róbert új elitje vegyes formát mutat, régi nemesi családok épp úgy fellelhetőek

²⁰ Fügedi: i. m. 195. o.

²¹ Engel: i. m. 124-125. o.

²² Bertényi: i. m. 188. o.

²³ Fügedi: i. m. 262. o.

²⁴ Fügedi: i. m. 255. o.

²⁵ Fügedi: i. m. 252. o.

köztük, mint akiket ő emelt fel magasabb méltóságra. Viszont a hűséget mindenkitől megkövetelte. Károly Róbert ügyködéseinek fia, Nagy Lajos szedte be gyümölcseit. Ebből is látszik, hogy a fiúsítás erősen elithez kötött intézmény, s valójában nem is női jog, hanem nemesi családok kiváltsága, a magvaszakadt apa, férj, fiúgyermek joga.

Talán az egyik legkiterjedtebb fiúsítás a Cudarok esetében történt. Elsőként 1353. július 25-én I. Lajos fiúsítja Szikszói (Aba nembeli) Péter leányát, Bulcsi Domonkos fia Simon, Cudar Péter fivére, királyi apród menyasszonyát apja javaiban.

Második esetben már magára Cudar Péterre, vagyis nejeire kerül a sor. 1356. augusztus 4-én Nagy Lajos Fónyi Balázs leányát, Cudar Péter mester diósgyőri várnagy (később bán és országbíró) feleségét fiúsítván, azt mondja, hogy ezt a kegyet Balázs már Károly Róberttől megkapta leánya számára.²⁶ Itt is, mint a legtöbb esetben a király megmagyarázza, hogy miért lépi át a szokásjog szabta határokat, az elhunyt érdemeit sorolja fel.

Látszatra az oklevél záradéka szinte már nem is fiúsításra utal, hanem egy szimpla öröklési rend változásra, mely ismét hatalmas királyi kegyről tesz tanúbizonyságot:

„[...] Ha megesnék, hogy Péter mester a mennyei bíró akaratából örökösök vigasza nélkül távozna e világból, akkor mondott úrnő felesége, Fonyi Balázs leánya a többször mondott birtokokat élete végéig békésen és háborítatlanul birtokolja, az úrnő halála esetén pedig Fonyi Balázs mondott birtokai és birtokjogai Péter mester fivérei [...] teljes jogába és tulajdonába szálljanak az előrebocsátott adományozásunk rendjében örök birtoklásra és bírásra. [...]”²⁷

Ahelyett, hogy magszakadás esetén a Fonyi birtokok visszaháramlanának a királyra, azokat Cudar Péter fivérei örökölhetik meg. Ezzel az intézkedésével I. Lajos dupla esélyt biztosít a birtokok Cudar kézben maradására. A valóság viszont az, hogy a férj kérte

²⁶ Holub József: Középkori fiúsítások. In: Turul: A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye. 41. kötet. Budapest 1927. 84-88. o.

²⁷ Nagy Imre (szerk.): Anjou-kori okmánytár I-VI. Budapest 1878-1891. VI. 495. o.

felesége fiúsítását, ezért ő is bekerült az oklevélbe, mint adományos; amennyiben feleségénél megszakadás állna be, úgy a birtok rá és rokonaira száll.

Szintén még 1356-ban Cudar Simon királyi apród elveszi feleségül az Aba nembeli Szikszai Péter lányát (akit, mint azt már említettük, 1353-ban fiúsítottak). 1360-ban ismét egy Aba nembeli, Rédei Dezső fia Jakab, két lányát, Annát és Margitot Cudar Istvánhoz és Cudar Miklóshoz (*aulae iuvenes*) adja feleségül.²⁸ Természetesen ezt a két lányt is fiúsították még 1360. október 8-án.²⁹

Hét éven belül mind a négy Cudar fivér megházasodott és mind a négy feleség fiúsítva lett. Lajos már igen nehezen tudta palástolni célját, a régi arisztokrácia birtokainak újraelosztását saját hívei közt. Ugyanakkor vélhetően szokásjoggal ellenkező volta miatt, továbbá mert nem mindenki részesült ilyen kegyben, az intézmény felháborodást váltott ki, főleg mikor Lajos már a köznemesség soraiban is kezdte alkalmazni. Bár ez a királyt nem különösebben zavarhatta, az 1360-as évektől lett csak igazán bevett módszer³⁰ a jogintézmény alkalmazása, egészen 1526-ig. Holub József hozzávetőleg 100-102 fiúsítást gyűjtött össze a mohácsi vész időszakáig.³¹

V. A kormányzóság és a fiúsítás

Említést kell még tennünk Hunyadi János kormányzóról. Hiába rendelkezett Hunyadi széles kormányzói jogkörrel, fiúsítani elvileg csak királyi beleegyezéssel lehetett. A kormányzót viszont nem zavarta e korlátozás, s híveinek előszeretettel állított ki fiúsító leveleket. A kormányzói jogokat alapul véve csak harminckét jobbágytelek nagyságáig állt módjában a birtokadományozás, de természetesen, ha érdekei úgy kívánták, túllépte azt. A jogintézményt, akárcsak az Anjouk, Hunyadi is hatalomkiépítési

²⁸ *Aulae iuvenes*, vagyis az aulához, a király belső köréhez tartozó ifjak. Ezért hát a rendkívüli és különös királyi kegy.

²⁹ Holub: Középkori fiúsítások. 84-88. o.

³⁰ Holub: A fiúsításról. 312. o.

³¹ Holub: Középkori fiúsítások. 84-88. o.

szándékkal alkalmazta, elsősorban török ellenes küzdelmeihez gyűjtött magának támogatókat a fiúsítás segítségével.³²

VI. A fiúsítás intézményének kettőssége

A fiúsítást két tényezőre bonthatjuk szét. A tág értelemben vett fiúsítás megegyezik az intézmény elsődleges céljával, vagyis az örökössé nevezéssel, és a szűk értelemben vett tényezővel, mely nem más, mint az adományozás. Uralkodói szempontból az adományozási mozzanat tekinthető jelentősebbnek, erre utal a fiúsító levél elnevezése, a *perfectionales et donationales*. Amennyiben a nemes, más választása nem lévén, leányára hagyta ősi és egyéb javait, tartania kellett oldalági rokonaitól, hogy azok a törvényes öröklés elvén követelni fogják lányától ősi jussaikat, ugyanis a rokonságot heted ízig tartották számon, mely valószínűleg az egyházjogból ered, ahol szintén heted ízig tilos volt a házasság. Viszont ezt nem lehetett megfelelően ellenőrizni, ezért 1215-ben leszállították negyed ízig.³³ Így szükségessé vált az öröklés törvényes elismerése, megerősítése, melyet a háramlási jog miatt csak a király adhatott meg. A *praefecta* birtokszerzését két öröklési szempontból közelíthetjük meg.

Ha a fiúsítás aktusa a nemes halála után történik, nemegyszer a férj kérelemre, akkor a birtokok már a király kezén voltak, s ő juttatja azokat közvetlenül a nőnek, ezért mondhatjuk, hogy a fiúsítás eredeti szerzőmód. Korábban a fiúsítás közel járt a teljes adományhoz, mivel a király mindkét esetben saját kezéből adományoz, tehát birtokot és tulajdonjogot is. A beiktatást követően az adományos lesz a tulajdonos. Ami kikopott a fiúsításnál, hogy általában az adományos birtok a harmadik generáció után visszaszállt a királyra, de erre a negyedik generáció a birtok- és tulajdonjog meghosszabbítását kérhette.

Másrészről viszont az örökössé kinevezett leányok „*hereditarie successionis iure*” címen jutottak családjuk ősi birtokaihoz, tehát nem idegen, új adományosként, hanem vérségi

³² Nagy Imre (szerk.): Sopron vármegye története. Oklevéltár II. Sopron 1891. II. 339. o.

³³ Holub: A fiúsításról. 314. o.

alapon örökölték. Ezek után levonhatjuk a következtetést, miszerint a *praefectio* vegyes jellegű öröklésjogi intézmény.

Werbőczy szerint csak az aktusból kifolyólag jutnak a leány örökösök az ősi birtokhoz és nem a vérségi kapcsolat okán, ami érthető, hiszen törvénykönyve már a XVI. század elejéről való, amikor az adományozási mozzanat kiemelt fontosságúvá lépett elő, ezzel szemben a XIV. század elején még a nemzetségi kapcsolatok (az Anjouknál a hatalmi viszonyok), így az öröklésjogi megközelítés nyomott többet a latba. Ellenben az első fiúsító levélből is látjuk, hogy a természetes vérségi kapcsolatot igyekszik Károly Róbert vérségi joggá formálni. A vérségi jog kapcsán megérthető így az a szabály is, hogy csak törvényes leányokat lehetett férfiúi mintára örökössé tenni. „*Legitime ex ipsius femore descendentem.*”³⁴

Voltaképpen tehát adományozási, de öröklésjogi intézményként is tekinthetünk a fiúsításra. Ha az aktus szereplőit egyesével megvizsgáljuk, a következő megállapításokra juthatunk. A király szempontjából egyrészt beszélhetünk egy rendkívüli és különleges királyi adományozási kegy gyakorlásáról, amit viszont az öröklés és háramlási jog szabályainak keretein belül gyakorol, megváltoztatva azok törvényes rendjét. Az örökhagyó az intézmény öröklésjogi előnyeit élvezi, javai a családban maradnak. A fiúsított nő pedig szintén mindkét jogi irányból egyaránt részesül: mint királytól kapott birtokadomány, és mint a család ősi birtokainak örököse.

VII. Következtetések

Áttekintve a fiúsítás intézményének történetét, megállapíthatjuk, hogy míg Károly Róbert esetében a fiúsítás egyszeri gesztus, rendkívüli és különös királyi kegy gyakorlásaként nyilvánult meg, ezzel politikai üzenetet közvetítve bárói felé, azaz ő, a király az egyetlen és legitim úr az országban, addig Nagy Lajosnál (és később majd Luxemburgi Zsigmondnál) bevett intézménnyé alakul.

³⁴ Holub: A fiúsításról. 311. o.

A történelmi háttérből kitűnik, miként szolgált a jogintézmény az Anjou belpolitika egyik hathatós eszközeként, hogyan biztosította hatalmát Károly Róbert, Nagy Lajos, vagy éppen szerzett híveket Hunyadi János.

Egy biztos: a jogintézmény épp oly előnyös volt a nemességnek, mint az uralkodóknak. Nem csak egy öröklésjog intézményt, hanem családjuk, vérvonaluk továbbélését látták meg benne. A *praefectio* egyértelműen kiemelkedő segédeszköze volt minden királynak és királynőnek politikai céljaik eléréséhez.

Főszereplőnk, a fiúsított nemes nő szemszögéből vizsgálva a jogintézményt, elmondhatjuk, hogy a *praefecta* jogilag kettőt ér. Először is, mert nőnek született, így megilletik őt az alapvető és különös női jussok, másodsor pedig, mert a király, – általában a jövődöbéli vagy a nemes apa kérésére – rendkívüli és különös királyi kegyet gyakorolván férfiúi öröklési jogot adományoz, lényegében jogilag férfivé teszi a nemes nőt. Az aktusból kifolyólag az uralkodó szert tesz egy újabb lekötelezettre, sőt, többre, egy egész nemesi család támogatására. Tovább folytatva a sort, a nemes apának nem szűnik meg (jogilag legalábbis) a vérvonala és javai nem háramlanak vissza a Szent Koronára, a *praefecta* férje pedig nején keresztül várhatóan igen nagy vagyonra tesz szert.

Végül, de nem utolsó sorban a fiúsított leány: nemes, nő, sőt, most már jogilag férfi, amiből még az is következik, hogy születendő gyermekeinek jogilag két apjuk lesz.

Ha még egy kicsit jobban elmélyedjünk a jogintézmény részleteiben, rálelhetünk a fiúsítás tulajdonképpeni ékkövére: mint azt megállapítottuk, az alapvető és a különös női jogok is megilletik, a fiúsításból kifolyólag, s a *praefecta* jogilag férfi nemes: e fölött az ember fölött jóformán jogilag már csak az uralkodó, még inkább a Szent Korona áll, kitől e jogokat kapta. Csak és kizárólag az ország éppen regnáló uralkodója van jobb jogi helyzetben a fiúsított nemes nőknél.

A dolgozat végkövetkeztetéseként megállapíthatjuk, hogy nehéz eldönteni, vajon az uralkodó, esetleg az örökhagyó, vagy a fiúsított nő nyert a legtöbbet az aktuson. Véleményem szerint a kor jogi fejlettségét s annak irányait tekintve, egyértelműen a

fiúsított nő jutott oly mértékű többletjogokhoz és előnyökhöz, melyeket a fiúsítás intézménye nélkül nem érhetett volna el soha.